

ՀԱՏՈՐ ԻԷ.

1889

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆՔ

Մ. ԽՈՐԵՆԱՑԻՈՅ ԿԱՐԾԵՑԵԱԼ

ՎՈՐԻԱՎՈՐԻ ՃԱՌՆ

ՆԻ Ս. ՅՈՎՀ. ԴԱՄԱՍԿԱՑԻ

ԵՑԵՐՈՐԴ, ամենէն աւելի շօշափելի և ամէն տարակոյս փա-
րատող փաստն, թէ ստուգիւ այդ ճառը չկարէ լինել Խո-
րենացւոյ՝ հետեւեալն է. այսինքն է, այս ճառիս մէջ կան
բազմաթիւ տեղիք, որք ուղղակի Դամասկացւոյն վարդա-
վառի ճառին՝ հետևութիւնք են և անտի միայն կարող են
փոխ առեալ լինել, որուն վերնագիրն է. *Λόγος εις τὴν*
ὑπεριένδοξον Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Յիրաւի, երկաքանչիւրին սկզբնաւորութիւնն իսկ նման է, գրեթէ
բառ առ բառ. զի երկաքանչիւրն իսկ գերապանծ լուսով ճառագայ-
թեալ զուարթ կը տեսնեն զժողովս հաւատացելոց 'ի Քրիստոս, և
կը հրաւիրեն զնոսա՝ համաձայնելով ընդ հրեշտակս՝ կատարել զտօնն
մեծ և խորախորհուրդ. երկաքանչիւրին վերջաբանն ևս՝ մի և նոյն
հակիրճ յորդորակով կ'աւարտի. այսինքն է, կարծեցեալ Մովսէսն՝
յէջ 337, և Դամասկացին յէջ 804՝ կը յորդորեն տէրունական լու-
սով պայծառացեալ ժողովուրդը՝ թողուլ զերկրաբար յարմնոյս տա-
ղաւարն և պատրաստուիլ Քրիստոսի վերջին գալստեան, որպէս զի

1. Joannis Damasceni Opera omnia, Parisiis. 1712. p. 791. Այս ապագրու-
թեան համեմատ պիտի լինին յիշատակութիւնք տեղեաց:

հրեշտակաց հետ յափշտակուելով յօդս ընդ առաջ Տեառն՝ աստուածացեալ կերպիւ թագաւորեսցեն ընդ նմա 'ի յաւիտեանս։ Առ Մովսիսի, յէջ 329, օր ցնծութեան, ծագման մեծի փառացն Աստուծոյ և միաշարժութեան կ'անուանի վարդափառն. նոյնը կ'աւանդուի և յէջ 793 և 799 առ Դամասկացւոյ, ի մի և նոյն էջն՝ Մովսէս իրարու հետ կը բաղդատէ հին կտակարանի տաղաւարահարաց տօնն՝ ընդ տօնի նորոյս կը տակի. նոյնպէս կը գտնենք և՛ առ Դամասկացւոյ յէջա 793 և 799, Յէջն 330 առ Մովսիսի առաջին տեղին, յորում մարմնոյս սղողիչ տղմաշաղախ ախտերն՝ իմանալի եգիպտոսի կը նմանցուին, և կ'ըսուի՝ 'ի բաց թողլով զանոնք՝ բարձրանալ 'ի Լեառն առաքինութեանց, երկրորդ տեղին՝ յորում կ'ըսուի, թէ տեսնելով Աստուծոյ փառքն իբրև ընդհայելի կը կենդանակերպինք, և թողլով զնիւթական յինուած կենցաղոյս՝ կը փութանք յաննիւթն, մեր մարմիններն առաքինութեան խորան յարդարելու համար, — և հուսկ երրորդ տեղին, յորում կ'ըսուի, թէ անմարմին առաքինութեանց ճամամբ կը լինիմք նման հրեշտակաց, և կը հրաւիրուիմք յերկիրն աւետեաց 'ի Սիոն քաղաքն Աստուծոյ, ուր տօնողացն է ինքուրթիւն յարազուարճ, նման են առ Դամասկացւոյ յէջա 794 և 799 տեղեաց հետ. միայն թէ հայկազն հեղինակը մերթ ըստ կամս ընդլայնած է և մերթ կրճատած զտեղիս յոյն վարդապետին. և այս վարմունքս նշան է, թէ կամ նա չէ ուզած ծառայաբար նմանող երևիլ, և կամ ուզած է ծածկել զայն։ Եւ իրօք այս բանս դեռ աւելի զգալի կերպով կը տեսնուի միւս տեղեաց յառաջերութեան մէջ, զի որ ինչ Դամասկացու ճառին առաջին էջերում կը գտնուին, նա իւր ճառին վերջին կամ միջին էջերուն մէջ զետեղած է երբեմն ըստ պահանջելոյ նիւթօցն և դասաւորութեան նոցա. և երբեմն այլ սորա հակառակը գործած է։ Դարձեալ, նոյնքան տեղիք՝ որ առ Դամասկացւոյն կրկնուած են տարբեր պարագայից մէջ, նոյնը կատարուած կը տեսնուի և առ հայոյն։ Արդ այս դերս, եթէ բնական կերպով խաղաղած համարինք 'ի հեղինակէն և եթէ մասնաւոր հնարիմացութեամբ մի, ճառիս նախաբանութիւնն և վերջաբանութիւնն, ինչպէս տեսանք, նորա գիմակը վար կ'առնեն և կը ցուցնեն մեզ, թէ նա Դամասկացւոյ պարունակէն դուրս ելած չէ, այլ այնու սկսած և այնու ուզած է աւարտել իւր ճառը։ Թէպէտ և կան մէկ երկու տեղեր, որք Ոսկերբրանի և Ս. Լեոնի Մատթէի Մեկնութեան տեղեաց հետ նմանութիւն ունին. բայց պէտք է դիտել, որ կարծեցեալ Մովսէսն՝ ուղղակի Դամասկացիէն օգտուած է, առ որ կը գտնուին Ոսկերբրանի այդ տեղիքն։ Յիբրաի, ըսածիս ապացոյց են դեռ Դամասկացիէն փոխ առնուած ուրիշ տեղիք, զորս կարելի չէ գտանել առ Ոսկերբրանի. այլ իբրև ազատ և հատուկտիր թարգմանութիւնը համարելի են Դամասկացու ճառին։ Յէջն 334 Ա. պարբերութեան մէջ, որ կը սկսի « Այսօրիկ մեզ յօրինակ տպաւորեալք »

բառերով, առաջին երկու տեղիքն՝ որոց միոյն մէջ կը ծանուցուի ֆրիստոսի անմեծնալի լուսոյն իւր աշակերտաց դիմաց յայտնուելը և միւսոյն մէջ Թաբոր կը նմանցուի սուրբ Լեւոն Սինա, նոյն են գրեթէ բառ առ բառ Դամասկացւոյ յէջս 794, 793, 794 և 799 տեղեաց հետ: Մի և նոյն իջում երրորդ տեղին, յորում Մովսէս մարգարէն կը բերուի ի հանդէս իբրև նախահայելի արեգականն անորակի, և եղիա՝ հրեղէն կառօք վերացեալ կուգայ ի կենդանեացն վայրէն յողջոյն ֆրիստոսի՝ այլովքն հանգերձ, համաձայն է Դամասկացւոյ 794 793, և 802 էջերուն տեղեաց հետ: Թէջս 335 և 336 երկու տեղիքն յորս կ'աւանդուի, թէ առ Մովսիսիւ Սինայ լեռան վրայ երևցած տեսիլն և հին օրինաց տուչութիւնն՝ օրինակ էին ֆրիստոսի պայծառակերպութեան և տուչութեան օրինաց Աւետարանին, և թէ ֆրիստոս Առաքելոց ձեռքով զհինն ի նորս փոխեց և զստուերն՝ ի լոյս, նման են Դամասկացւոյ յէջ 802 ԺԶ և ԺԷ թուահամարի տեղեաց հետ: Թէջ 332 առաջին տեղին՝ ուր Առաքեալն Պետրոս մեծ հազարապետ եկեղեցւոյ կը կոչուի, փակող և բացող արքայութեան և յայտնող խորհրդոյ երրորդութեան, — և երկրորդն՝ յորում որդիքն Որոտման իշխանք աշխարհաց կը կոչուին, այնու զի արբին զբաժակն մահու՝ յանմահութիւն և արբուցին այլոց, նման են Դամասկացւոյ յէջս 795 և 797 տեղեաց հետ: Մի և նոյն իջում հետեւեալ երկու տեղիքն, յորոց միոյն մէջ կը նկարագրուի աստուածային և մարդկային բնութեանց անբաժանելի և անշփոթ միաւորութիւնն ի ֆրիստոս, և միւսն՝ յորում կ'ըսուի, թէ Բանն մարմնացեալ զհայրական փառաց ճառաւ պայծին փայլեցոյց ի կենդանարար մարմնոյն, և թէ նա է բնութիւն Հօր, ի Հօրէ, լոյս ի լուսոյ և կերպարան էութեան, բառ առ բառ նոյն են Դամասկացւոյ 792, 799 և 803 էջերուն տեղեաց հետ: Թէջ 332 — 333 յորում կ'ըսուի, թէ կոյսն Յիսուս իբրև անփոփոխելի լուսոյն ճառագայթ, փոփոխականան փայլատակեց նիւթով, և ի կուսէն հըրաշաբուսեալ անապական գործեց զհոգի և զմարմին մարդկային, և աստուածախառնութեամբն՝ գոլով ի յերկրի՝ քնաց անանջատ ի Հօրէ, նոյն են Դամասկացւոյ 792 և 799 էջերու տեղեաց հետ: Թէջ 333 առաջին տեղին՝ ուր կ'ըսուի վասն ֆրիստոսի, « վասն զի ամենայն ելով ի են նովա երկինք և երկիր » և այլն, նոյն է Դամասկացւոյ յէջ 800 տեղւոյն հետ. երկրորդ տեղին՝ յորում ֆրիստոս գերակատար լրութեամբ անհատ միութիւն, կը փայլէ զաղբերացեալ ճառագայթս Աստուածութեան՝ յաստուածացեալ մարմնոյն իւրմէ, փաբատելով մեր բնութեան խաւարը, նոյն է յէջս 799 և 800 տեղեաց հետ: — երրորդ տեղին՝ յորում կ'ըսուի թէ ֆրիստոս ելանելով ի լեւոռն ի վեր տանէր զմեզ ի հայրական աթոռն, — և հուսկ չորրորդ տեղին՝ յորում կ'աւանդուի, թէ հայրական ձայնին կոչմամբ և պայծառակերպութեամբն յայտնեցաւ ֆրիստոս իբրև Տէր կենդանեաց և

մեռելոց և յայտնեց զվերջին գալուստ իւր, նման է Դամասկացւոյ յէջ 800՝ ԺԻ Թուահամարով հատուածին հետ: Յէջ 334 զգալի աւրեգական և Գրիստոսի նմանաբանութեան, այլակերպութեան և անկէ յառաջ եկած բիւր բարեաց նկարագրութիւնքը նման են Դամասկացւոյ յէջ 799՝ ԺԲ Թուահամարով պարբերութեան և յէջ 723 Գ Թուահամարի վերջին պարբերութեան հետ:

Արդ Մովսիսի կարծեցեալ Վարդավառի ճառին և Յովհ. Դամասկացւոյ Այլակերպութեան ճառին նման կամ հասարակաց տեղիքն էջ առ էջ մատնանիշ ընելէն վերջն, զնեղ գէթ զոմանս դիմացէ դիմաց՝ այլոց ևս բազդատութեան արդիւնքն ականերև ցուցանելու համար: Բայց նախ կը փութամ ծանուցանել, թէ երկաքանչիւրոց մէջ եղած նմանութիւնն սուելի զգալի կը լինէր, եթէ ըստ յունարէն բընագրին մէջ բերուէին Դամասկացւոյ տեղիքը: Բայց բազմաց մատչելի լինելու համար՝ ստիպուած եմ ըստ լատիներէն թարգմանութեան զնեղ աստ:

ՄՈՎՍԷՍ

Յ. ԴԱՄԱՍԿԱՅԻ

« Գերազայծառ ճառագայթեալ լուսով ընդհանուր զուարթ և ուրախ տեսանեմ զհաւատացելոցդ գումարեալ զգրիստոսասէր դաս: Նորահրաշ արփիափայլ լուսով պըսկեալ՝ զտօնիս յաւէտ հրաշացուցանել պայծառ ձայնիւ դիորհորդ, զարթուցանել ընդ մեզ յերգս ցընծութեան և զվերինն Սիսմէի գերկնադուար զպարս... վասն զի ամենայն ինչ 'ի բարի տօնիս ի միասին գեղեցկապէս ընթացեալ զընաւս զուարճացուցանեն զմիտս »:

« Արդարեւ սա է որ ցնծութեան և ուրախութեան՝ զոր արար տէր. սա է որ ծագման մեծի փառացն Ստուծոյ, որ է նոր արքայութեան սկիզբն և տեսչութիւն յուսոյն յաւիտենից »:

« Լքանելով մեր գիմանայի եգիպտոս, զողողողն ասեմ՝ մարմնոյս 'ի խաւարաբնակ աղտեղութեանց ախտից տիղմ, 'ի հոգեւոր բարձրանամբ աստուածգիտութեան լեռն »: —

« Ի նմա զփառսն Տեառն իբրեւ ընդ հայելի տեսեալ՝ 'ի նոյն լուսոյ

« Agedum, o religiose coetus, hodiernum hunc diem celebremus. Hunc diem festum cum supernis, quae festis gaudent, agitemus! Huc enim nobiscum festi celebrandi gratia venerunt. Agedum labiis velut in cymbalis bene sonantibus jubilemus. Age spiritu exultemus. Cui enim festum et laeta celebritas? cui voluptas et exultatio? nisi qui Trinitatem colunt ».

« Haec rerum conditarum exultatio, hoc hominum decus, atque ejusmodi glorificatio; o admirabile consilium ejus qui hominem principii expertem exhibuit ».

« Excussa vitiosarum affectionum turba, dignique tandem promissionibus facti ad virtutum montem ascendamus ».

« Nos autem revelata facie gloriam Dei speculamur, a claritate

կենդանակերպիմբ, և փառաց 'ի փառքս ճառագայթեալ —

«Օրինադրիմբ զկենցաղոյս լբա-նի, նիւթական շինուած՝ և յաննիւթն փութացեալ յարկ՝ զքակտելիս զայս մարմնոյ անգամս առաքինութեան յարդարել խորան»:

«Այսոքիկ մեզ յօրինակ կանխաւ տպաւորեալք, զոր ինքեամբ ելից՝ որ լուծիչն է գրոյն՝ Քրիստոս և կատարիչ խորհրդոյն, 'ի սմին աւուր տօնի աշակերտացն 'ի իրինն անմեղքն յատուածութեանն նազելի փառացն յայտնեաց զծայրագոյն լուսոյ ծագումն»:

«Ի կենդանարար աղբերացեալ մարմնոյն փայլակնատարած ճառագայթարձակ»:

«Էւ էր տեսանել զթաքոր նոր ոմն Աննա լեռան սուրբ, և վայր աստուածաբնակ լուսեղէն, վառեալ հրով և ամպով, այլ և երկին նոր 'ի վերայ երկրի բարձրացեալ աստուածութեան ճառագայթիք: Ի նմա և զօրք հրեշտակաց... որք 'ի ներքոյ տէրունւոյն ոտից սոսկացեալ՝ հրափայլ թևօք պարփակեալ զարբայական աթոռով. անդ և պարք պարբերանկացն և պայծառ և մեծ առաքելոց և մարգարէից լուսազգեաց հպաւորութեամբ անմեղքն նալի լուսոյն աստուծակերպեալք»:

«Արդ Մովսէս նախահայելի առիգականն անորակի և անմատոց լուսոյն առաջին ծագումն 'ի մեզ փառացն Առտուոյ, զտննչալին իւր տեսեալ լոյս մարմնոյ ծածկեալ վարագուրաւ»:

«Յնծացեալ յարութեամբ եկեալ ողջունէր նոյնահրաշ կերպիւ, աւետաւորելով մեզ 'ի նոյն կենդանակերպիլ 'ի նորագումն Արտուածորդն յարութեամբ, զնա վկայեալ մահու և կենաց Տէր: Եւ Եղիա հրոյն վերամբարձեալ կառօք 'ի կենդա-

in maiorem claritatem, tamquam Domini Spiritu ».

«Quapropter operæ prætium est, ut terrenis terrae relictis, superatque humilitatis corpore, ac sublimissima divinaque caritatis consensâ speculâ, ea demum, quæ aspectum omnem superant, intueamur ».

«Quam figuris olim edoctus fuerat (Moyses), hodie Jesus Christus veteris ac novi testamenti Dominus, inaccessus lucis abyssus, divinique splendoris incircumscrip̃ta effusio, in monte Tabor apostolorum perstringit oculos ».

«Mortale corpus Deitatis gloriam fontis instar effundens ».

«Nunc autem Tabor exultat et gessit divinus et sanctus ille mons, nec minus gloriæ et splendoris ratione, quam ingenti sua celsitudine sublimis. Nunc jure gaudet, ut cum coelo gratiæ ornamentis certet. Nam in quem illic angeli immotam oculorum aciem intendere non valent, hunc relecti Apostoli regni sui gloria collucentem in isto monte conspiciunt.

«Hodie veteris testamenti auspex divinusque legislator Moyses in monte Tabor legum conditori Christo more tanquam hero adstat... et jam Deitatis gloriam liquido perspicit, sub foramine petræ (այս ինքն է մարմնոյ) protectus ».

«Hic mortuorum resurrectionis fides adstruitur, ac Christus mortuorum et vivorum esse Dominus declaratur, accepto quidem ex mortuis Moyse, adhibitoque teste Elia adhuc vivente, qui jam olim igneo curro subvectus in ætheream regio-

նեացն վայրէ յողջոյն եկեալ մերա-
տիպ էական լուսոյն:

«Անդ Հազարապետն մեծ Հայրա-
կան խորոցն՝ փակողն և բացողն վե-
րին արքունեացն լուսոյն առաջա-
տեալ խորանան՝ զեբրորդութեան
պակուցեալ վերածայնէր զխորհուր-
դոյն»:

«Բանն մարմնացեալ զՀայրաբուն
փառացն էական ճառագայթ անդա-
նոր փայլեցոյց 'ի կենդանարար տը-
նորինցելոյ մարմնոյն, վասն զի ընդ
իր միաւորեաց զմարմին»:

«Որպէս է ասել 'ի Հայր և 'ի Հո-
րէ Աստուած Բան, էն յէականէ
անտի... որ էն և միշտ է՝ պատճառ
ունելով զմիշտ էն»:

«Նոյն բնութիւն Հօր, ճառագայթ
փառաց, կերպարան էութեանն և
պատկեր բարերարութեան»:

«Վասն զի միացաւ 'ի մարմնի բը-
նութեամբ ընդ ինքեան զնա խառ-
նելով և աստուածացուցանելով, կա-
լով որպէս էրն, ոչ շփոթեալ և ոչ
անխառն մնացեալ, այլ և խառնեալ
և միացեալ անշփոթաբար և անբա-
ժանելի 'ի վեր քան զմտածութիւն
էիցս»:

«Վասն զի ամենայն ելով լի են
նովաւ երկինք և երկիր. որ անդրն
է քան զամենայն, ընդ ամենայնսն
մեր ճանապարհորդեաց հոգեկան և
մարմնական կիրս առանց մեղաց և
ապականութեան»:

«Եւ եւթերեակ՝ վասն միոյ մեծ
և աներեկ աւուրն... (Եւ տո-
նեմք) զեօթներեակն... որ է, զբոլորս
զայս եօթնեակ շրջագայութեան կե-
նաց հոլովս»:

nem fuerat... viventium cœtum
veluti quadam refert imagine».

«Qui te coelestis regni clavige-
rum creavit, qui tibi ligandorum
solvendorumque peccatorum potes-
tatem dedit, quem tu divino ore
Filium Dei vivi verè prædicasti».

«Quonquam enim ex Patre, attamen
sine initio et tempore suam
ipse gloriæ claritatem habet; at-
que assumpta carne idem est...
tametsi ergo nunquam sanctum
illud corpus divinæ expers glo-
riæ fuit, sed a primo hypostaticæ
unionis Deitatis gloria perfecte
locupletatum est».

«Ex me genitore prodiit, ex me
et mecum semper est, nec exis-
tentia posterior. Ex me ut Pa-
terna causa exque substan-
tia et hypostasi genitus»;

«Patris utique substantiale Ver-
bum, ille gloriæ splendor, ille natu-
ralis Dei ac Patris substantiæ
character».

«Nam et Verbum caro factum est,
et caro Verbum facta, etsi neutrum
a horum sua natura descivit. O mi-
raculum mentem omnem superans!
Quonam pacto quæ misceri ne-
queunt, inter se miscentur, et ta-
men ab omni confusione libera
manent... unum sint unaque hy-
spostasis, indivisionis experte dis-
tinctione et inconfusa conjunc-
tione».

«Caeterum Deitas, quæ in omni-
bus est, et ultra omnia, nequaquam
capi potest... At vero vincit divi-
nitas, ut ipsa interim inter passio-
nes passionum expers maneat».

«At vero octonarius idcirco
adhibetur, quia futuri aeri figu-
ram gerit. Etenim septem sæcu-
lis presens ævum concluditur»:

«Իսկ մեր զաստուածահրաշ լուսաորութեանցս տօնախմբեալ զօր՝ կնքեսցուք զբանս. պայծառագոհաց պսակեալ լուսով փառացն Քրիստոս սի... արարչական սպասաւորեսցուք տնօրէնութեան, զլուծանելի մարմնոյս տաղաւար՝ մարութեան առնել խորան, յորում՝ զմի և զնոյն Քրիստոս ընդունելով, զԵրրորդութեանն ՚ի սիրտս մեր անպարագիր ընկալցուք լուսաւորութիւն. և սապէս ընդ լուսեռամից յափշտակեսցուք ամպովք ընդ առաջ Տեառն յօգըս զուարթ և պայծառ... զորդէ գրութեանն առեալ պարգևս ընդ Թագաւորեալնն ՚ի լոյս ՚ի նոյն ինքն ՚ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր. ուրում փառք յաւիտեանս յաւիտեանսնից ամէն »:

«Hæc divina præcepta quam diligentissime custodiamus, ut nos etiam ex divina ejus pulcritudine delectemur, suavissimo ipsius gustu animos nostros exsaturantes: nunc quidem quantum assequi possunt, qui terreno hoc corporis tabernaculo gravantur; post autem clarius et quando fulgebunt justi sicut sol, corporeisque necessitatibus liberati, tanquam angeli cum Domino immortales erunt, in magna et illustri revelatione ipsius Domini ac Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, cui gloria... in sæcula sæculorum. Amen.»

Արդ, երկուստեք մէջ բերուած տեղեաց, մանաւանդ թէ այդ ճառեւ, իսկ ներքին բովանդակութեան և արտաքին հանգամանաց մէջ երեւցած նմանութիւնն՝ ակնյայտնի մի ճշմարտութիւն լինելով, այժմ կարելի է եզրակացնել, թէ կամ այդ ընդհանուր երկոյթն դիպուածական մի բան համարելի է. և կամ ընդ հակառակն ասել, թէ վարդափառի ճառին հեղինակն՝ ոչ եթէ Մ. Խորենացի, այլ կամ մի ուրիշ Մովսէս պէտք է որ եղած լինի, և կամ անանուն հայ վարդապետ մի. որուն ճառն ապա Խորենացուն վերագրուած է, կամ զքերթողահայրն Հայոց, և կամ լաւ եւ՝ մի և նոյն ճառը աւելի ժողովրդական ընելուն պատուաւ. ես վերջին համոզմունքն ունիմ, ՚ի նկատի ունելով նախ ընթացաբար մէջ բերուած միւս փաստերն եւ. որոնք այն ժամանակ միայն կարող էին ապարդիւն լինել, եթէ մէկ կողմէն ապացուցուէր, թէ, Ե. զարուն եւ այդ ճառի լեզուն և բառերն կարէին գործածուած լինել. և միւս կողմէն ալ ապացուցուէր, թէ յանուն Յ. Դամասկացոյ մեզի հասած Այսակերպութեան ճառը՝ մի ուրիշ երիցագոյն յոյն սուրբ Հօր երկասիրութիւն է: Սակայն այս երկու կէտերն եւ ոչ են ապացուցանելի: Առաջնոյն պատճառն՝ արդէն ի սկզբան ծանոցաւ, և հայերէն լեզուին հմուտ եղողները քաջ կիմանան զայն. Նկատմամբ երկրորդ կէտին, յիշելի եղան ոմանք, որք եղած ֆիսիկ հետ Յովհաննու երիցու Անտիոքացոյ ուղեցին ընծայել զայն. որովհետեւ Սեգուլերիանոսի ձեռագրի մի մէջ այդպէս գրուած է: Սակայն այս փաստս առանց հիման է, որովհետեւ զա-

նազան մատենագարաններու մէջ գտնուած բոլոր միւս ձեռագիրք՝ Դամասկացւոյ կ'ընծայեն զայն այսպէս. Τοῦ ἐν ἀγίου πάτρος ἱμῶν καὶ μακαριώτατου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ λόγος, և այլն. Բ. Լեզուն իսկ և ոճ գրութեան Դամասկացւոյն յատուկ է և նորա միւս վարդապետական ճառերուն համանման. Գ. յէջ 796 Աւետարանի մէջ Յովհաննէսի համար զուրցուած քրիստոսի այս խօսքը, թէ «կացցէ դա մինչև ես գամ» մէջ բերելով՝ կը հերքէ եփրեմ Անտիոքացւոյ մոլորութիւնն. իսկ Եփրեմ որովհետև կապրէր յամին 545. ուրեմն ճառիս գրողն՝ այդ թուականէն շատ տարիներ վերջ պէտք է որ լինէր. Դ. յէջ 795 առ պետն Առաքելոց Պետրոս ուղղեալ ներքողախառն մաղթանքին մէջ կ'ըսէ. «Խնդրէ քու ազօթիւքդ, որպէս զի հնդեպոստոսաց բերանը կարկի, որոնք յարուցեալ են 'ի վերայ Եկեղեցւոյ. որպէս զի դադրին խռովայոյզ մորիկք և դառնայ մեզ անքոյթ խաղաղութիւն»։ Դիտելու է, որ այս խօսքերով Դամասկացին պատկերամարտից՝ ուղղափառ Եկեղեցւոյ դէմ յարուցած հալածանքներն և նեղութիւնները կ'ակնարկէ, որոնց դէմ գրեց իսկ իւր զոյգ մի ջատագովութեան ճառերն։

Իսկ գալով Մովսիսի կարծուած ճառի ոճոյն առանձնայատկութեան, ըսելու է, թէ մասամբ Դամասկացւոյ նմանողութեան արգասիք է, մասամբ այլ այն գարուն յորում գրուեցաւ։

Այժմ այս հարցս ընդ առաջ կ'իլլէ մեզ. Արդ եթէ Մ. Խորենացի չէ այս ճառիս հեղինակն, ում արդեօք կարէ լինել այն և յորում ժամանակի, Հեղինակը որոշեն ամենագիտարին է. սակայն ըստ իս Ը-Ժ դարուց պարունակին մէջ կարելի է միայն զետեղել, որովհետև ինչ առանձնայատկութեամբք և ինչքան որ կը տարբերի ճառիս լեզուն և գրութեան ոճը Ե դարու գրութիւններէն, նոյնչափ ևս կը տարբերի թԱ և ԺԲ դարուց գրուածոց լեզուէն և գրութեանէն. այս բանս խիստ յայտնի է, և բաղդատելով Սարկաւագի և Ն. Լամբրոնացւոյ կրկին ճառերուն հետ՝ դիւրաւ զգալի կը լինի. Արդ բարդ բայից և բանից կիրառութեամբ՝ Յովհ. Օձնեցւոյ ճառերուն կը նմանի. իսկ նախադասութեանց կազմութիւնք, դարձուածք բանից և խորթութիւնք՝ ամենէն աւելի Պիտիդեայ հայերէն թարգմանութեան հետ կարելի է զուգել. Արդ թարգմանութեանս հեղինակն եթէ զՄ. Սիւնեցի համարիցի ոք, եթէ զԅովհ. Օձնեցի և կամ զԳ. Նարեկացին, հաւանական է, որ նոյնը եղած լինի և հեղինակ վարդապետի ճառին. Առաջնոյն անունն և Քերթրախայր մականունը, որչափ որ քաջ կը յարմարին ճառիս, որուն հեղինակը Մ. Քերթրախայր կը կոչուի և ոչ թէ Խորենացի 'ի վերնագրին, բայց այնքան ևս ժամանակն անյարմար կը տեսնուի. որովհետև Դամասկացին յամին 730 հրաժարելով յարքունի գործոց՝ առանձնացաւ 'ի վանս Ս. Սաբայ և հաւանօրէն յետ այնորիկ գրեց իւր Այլակերպութեան ճառը. իսկ Մ. Սիւնեցին

յամին 720 արդէն իսկ վախճանած էր, ըստ վկայութեան Ստեփանոսի Սինեցւոյ պատմութեան. զի յայսմ ամի կը գնէ զԵպիսկոպոսութիւն յաջորդի նորա, այսինքն է Անանիայ: Ուրեմն կը մնան վերջին երկուքը: Երկրորդին 'ի նպաստ կարելի է համարել յէջ 327 և 332 կրկին տեղերն՝ յորս գովեստիւք կը յիշուի «հաւատոյն արմատ և աղբիւր թարեթանեալն Աստուծաճիւն» այլովք հանդերձ. իսկ Առաջնոյն նպաստող են Քրիստոսի միոյ անձնաւորութեան և երկուց ընթերցանց մասին ըրած որոշ վարդապետութիւնքն 'ի բազում տեղիս, որք քաջ կը միաբանին իմաստասէր վարդապետին գրուածոց մէջ ըրած վարդապետութեան հետ:

Հ. ԲԱՐՍԵՂ ԱՐԳԻՍՏԱՆ

ՃԱՆԱՊԱՐԶՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

Ի ՄԵՆՆ ՄԱՍԻՈ

(Տես էջ 273. Շարունակութիւն և վերջ.)

Թէպէտ ճանապարհին խիստ նեղացուցիչ էր և լեռան կողմ սաստիկ զառիվայր, սակայն մենք ամենայն հրազութեամբ կը թռչէինք դէպ 'ի վար՝ քարէ քար ցատքելով, և գրիթէ յանդգնորէն զիմագրուելով 'ի վտանգ կորստեան: Պապա առաջնորդինս դեռ ևս ճամբայ չելած՝ յորդորեց զիս չոր մնացած զգեստներէս մի քանիսն հանել վրայէս, ըսելով՝ թէ այնպէս աւելի զիւրին կը լինէր էջն, որուն անկարելի էր ընդգիմանալն. իսկ ինքն փութաց օգուտ քաղել տուած խորհրդէն, և իսկոյն առնելով զգեստներս գլխուն վրայ փաթաթեց՝ փոխանակ զլիսանոցին, զոր վարը մոռացել էր:

Իջնելու ժամանակինս պատահեցան նաև մի քանի վատ զիպուածներ: Մանուկով խաղարկն՝ ձեռն բաւական ընդարձակ դաշտակէ մը անցնելու ժամանակ՝ կորանցրելով մարմնոյն հաւասարակշռութիւնը վար գլորեցաւ սահուն մակերևութին վրայ. բարեբաղդաբար դաշտն շատ խոր չըլլալով՝ ամենեւին չմնասուեցաւ: Նոյն տեղէն ոչ ինչ հեռի՝ արագարագ ընթանալու միջոց՝ աջ ոտս ժայռի մը ճեղքին մէջ մտնելով, քիչ մնաց որ ոտս չըլէր: Իւ մինչդեռ կ'աշխատէի դուրս հանել զայն վտանգաւոր ճեղքին մէջէն, լըսեցի ետեւէս պարագին բացազանջութիւններ. իսկոյն դարձայ նայելու թէ ինչ բան է, և տեսայ որ Պ. Պոպով արագարագ վազելու միջոց ուղադրութիւն չընելով տեղոյն անձկութեան, ինկեր մնացել էր գրիթէ գամուած հրկու անձամեծ քարանց մէջ և կը ջանայր դուրս ելնել անտի: Վերջապէս նոյն ատուր հինգերորդ ժամուն հասանք նախնիթաց ատուր գիշերելու տեղերինս, ուր արդէն կը սպասէր մեզ կանուխ պատրաստուած թէյն: Զիւնըն տակաւին կը շարունակէր գալ, հովն զգալի կերպով նուազել էր: Թէպէտ և թացութիւնն բոլորովին թափանցել էր մեր զգեստուց մէջ, սակայն